

gyobb részt kimaradtak: nemcsak az a sorozat, amely az agrárválsággal és a földreformmal foglalkozik a különböző európai országokban, hanem a magyar viszonyokkal foglalkozók egy része is. Márpedig ezek pontosabban megrajzoltatták volna a Parasztpárt, a Márciusi Front igazi szellemi hátterét.

Ugyancsak ellentmondásos része az antológiának a Válasznak, mint az „irodalmi öntudat megfogalmazójának” sajátosságait bemutatni hivatott része is. Itt talán kevesebből válogatni többet adott volna. Olvashatjuk például Németh László és Kerényi Károly levélváltását, mégis a szépirodalmi, a kritikai anyag válogatásában mintha nem érvényesülnének eléggé azok a gondolatok, amelyeket itt Németh László, de Kerényi is megfogalmazott, s amelyek a folyóiratban szerkesztői elvként meg is valósultak. Tulajdonképpen ez van amögött a sajátosság mögött, amelyet a visszaemlékezők a Válasz nyitottságának neveznek. Ahogy a görög irodalomban önmagát találta meg Németh László, ugyanúgy ismerhetünk rá a Válasz lényegére szépirodalmi anyagában. (Akármilyen furcsának is tűnhet első pillantásra: a klasszikus műveltség különös jelentőségre tett szert a XX. század harmincas éve magyar problémáinak megoldásában. Valahogy, bizonyos áttételekkel, ide kapcsolódnak Bálint Sándor népi hitet kutató írásai is.) Aki a „szakjából az ételalakítás igényével lépett ki, lemondhat-e arról, hogy az új élet mágusi sugárzásával egy egész nemzetre igyekezzen hatni?”

Összehasonlítva az antológia anyagát a Válasz első korszakának anyagával, elmondhatjuk: jól érzékelteti Németh Lászlónak a bevezetőben kifejtett óhaját, azaz hogy legyen „folyóiratunkból száj, amelyen át a magyarság álma végre felszakad”, de kevésbé sikerült érzékeltetnie, hogy ez a folyóirat első-sorban munkatér akart lenni a magyarság fejlődését igenlő, s e fejlődést tudatosítani, megvalósítani szándékozó írók, gondolkodók számára. Ennek ellenére a Válasz antológiája egy újabb fontos segédeszköz lehet a Válasz repertóriumára és a népi írók bibliográfiájára mellett. Hiszen: „a múlt mint ellenőrzés szükséges”. (*Magvető.*)

BAKONYI GÉZA

Demény János: Rézkarcok hidegtűvel

1907. május 11-én nyílt meg Paul Gauguin tárlata a budapesti Nemzeti Szalonban. Este a Vigszínházban bemutatták Frank Wedekind akkor merésznek ható híres színművét, *A tavasz ébredését*. Juhász Gyula a Gauguin-kiállításán ismerkedett meg Gulácsy Lajossal, este pedig, amint visszaemlékezett, vele és egyetemi társaival tüntettek azok ellen, „akik a rosszul értelmezett erkölcs nevében tüntettek a darab és az irodalom ellen... Felejtethetlen este volt”.

Másnap délelőtt kezdődött a Zeneakadémia új épületének fölavató ünnepségsorozata. A harmadik napon mutatkoztak be a volt növendékek. Bartók I. szvit-jét Csáth Géza a hangverseny legérdekesebb számának minősítette. S két nappal később, 17-én, Richard Strauss *Salome* című zenedrámájának előadásáról beszámolva fölfigyelt a szaporodó újdonságokra: „Statistikával szeretném kezdeni. Tagadhatatlan, hogy ebben az esztendőben érdekes dolgok

estek Magyarországon, olyanok tudniillik, amelyeket a kultúrtörténet lapjaira szokás írni.” „Mi is történt? Láttunk Meunier-szobrokat, Beardsley-rajzokat, Gauguin-képeket, Wedekind-darabokat; Hauptmann, D'Annunzio, Wilde, Ibsen, Maeterlinck fokozott erővel vonultak föl a színpadokra. Hallottunk Debussy-muzsikát, D'Indy-szimfóniát; Puccini operái jobban hódítottak, mint valaha.”

Alig egy évvel előbb, 1906 februárjában jelent meg az *Új versek*, Ady harci riadója. 1903 elején indult a *Nyugat*, őszén jelent meg *A holnap* első kötete. Valószínűleg először esett meg 1908. október 25-én Magyarországon, hogy egy festő tárlatán vers és dal is fölhangzott. A váradi Tibor Ernő képei közt Dutka Ákos Babits és a maga verseit mondta el, Batizfalvy Elza Farkas Imre dalait énekelte. Beregi Sándor *A holnap* költőinek verseiből szavalt. A „testvérművészeteknek”, ahogyan 1911-ben Gerő Ödön e könyvben idézett szavai nevezték, vagy ahogyan ma mondjuk, *testvérműzsáknak* „ezt a lelkesítő, ezt a szent szolidaritását tanúsították” (91). A Váci utcai művészház nemzetközi impresszionista tárlatán 1910. június 3-án Bartók zongorázott saját és Kodály műveiből (87).

Demény Jánost a tudományos köztudat mint Bartók leveleinek fáradhatatlan gyűjtőjét és közkinccsé tevőjét ismeri; jóval kevesebben Bartók életrajzának aprólékos gondú föltárójaként tartják számon. Ám ő sokkal szélesebb áttekintésű, és bár vizsgálódásának középpontjában csaknem fél évszázada Bartók áll, őhöz viszonyítja a század elején indult egyetemes művészi megújulás széles színpéjű jelenségeit: zenében, irodalomban, képzőművészetben, gondolkodásban. Még mielőtt Németh László megteremtette volna a *bartóki modell* fogalmát, ő már élt vele, már alkalmazta a magyar szellemi jelenségek vizsgálatában.

E kötet két tanulmányában is boncolgatja Bartók és Ady kapcsolatát. Egyikben a Bartók könyvtárában széljegyzeteivel, aláhúzásaisal fönmaradt verseskötetek tanulságait elemzi, a másikban a *Vallomások és tanulmányok* prózái megnyilatkozásaihoz tett ceruzavonások értelmét kísérli meg kikutatni. 1940-ben, talán első Bartók-tanulmányában, már e két nagy géniusz párhuzamára hívta föl a figyelmet. Most, tényanyagon, szilárd meggyőződéssel írhatja: „Bartók világa a poéta világával sokban rokon” (131).

Egyetlen írás van e tanulmánykötetben, amelyben nem fordul elő Bartók neve: a Kerényi Károlyról szóló. *Görög mitológia* című kötetének (1978) hazai megjelenése alkalmából méltatja azt a szerepet, amelyet írója a fasizmus barbárságával szemben a görögség humanizmusának fölmutatásával töltött be: „Kerényi Károly elhozhatta szkíta földre a mindent beragyogó görög derüt” (27).

Valamennyi esszé voltaképpen reflexió: nem könyvismertetés, hanem egy-egy könyv alkalmát, apropóját kiaknázó fejtegetés. Filológiai kirándulás, sőt olykor kortársi visszaemlékezés. Mint az a jellemző eset, amelynek 1933. március 24-én szemtanúja lehetett: a vasutas zenekar hangversenyén nem tudták bemutatni Bartók *Magyar képek* című kompozíciójának megtanult három darabját (*Este a székelyeknél*, *Medvetánc*, *Ürögi kanásztánc*), mert a Bartókgyűlölő zenekari tagok közvetlenül az előadás előtt — ellopták a partitúrát! „A vasutasok ellenállása csak egyetlen szín a honi társadalom ellenállásának széles spektrumában” (228).

Csáth Géza Bartók legelső megértői és jelentőségének hirdetői közé tartozott. József Attila tanulmányt tervezett Bartókról; fönmaradt vázlatát De-

mény úgy bontja ki, hogy mind Bartók világában, mind József Attila gondolkodásmódjában biztosan igazodik el. Bartók *Medvetáncát* a *Cantata profana* kiteljesüléséből visszánézve értékeli: „A kis zongoradarab egyáltalában nem romantikus zsánerkép, hanem borzongató életérzés hallucinativ felidézése. Olyan *elesettség* szólal meg itt a medve »esetlensége« ürügyén, amilyenre nincs még egy példa a zene irodalmában.” Ez vet új fényt a zenedarabtól ihletett költői alkotásra is: „És így nyomban érthetővé válik, hogy József Attila miért helyezte egyik legjelentősebb versgyűjteményét, 1922 és 1934 közt írt költeményeinek egész válogatott anyagát a *Medvetánc* — a zongoradarab hatására írt azonos című verse — oltalma alá. És érthető, hogy miért adta (vagy akarta adni) a *Medvetánc* címet soha el nem készült tanulmányának is (194).

A sokáig elhallgatott Hamvas Béla bizonyos körökben ma ismét divatos gondolkodó. Emlékezetére írott tanulmányában Demény — termékeny rögeszméje szerint — Bartókhoz való viszonyát veszi szemügyre. Hamvas nem sokra becsülte a népzénet. Kodályt sem tartotta korát reprezentáló zeneszerzőnek. Adyt sem nagy költőnek. Bartókot is csak Stravinskyhoz képest méltányolta, s hozzá viszonyítva nem tartotta elég modernnek (43). Stravinskyról különben — Fodor András könyvének ürügyén — külön esszé szól. Áttekinti a magyar zenetudomány és -kritika nézeteinek fejlődését: volt, aki egymás mellett látta őket (Zágon Géza Vilmos), s volt — Hamvas mellett — más is, aki a modern zene világán belül ugyan, de szembeállította (Molnár Antal). Fodor András ismét szintézisbe hozta őket: „A Bartók és Kodály feltárta magyar népzene ma már jogaiba ült; a Bartók-kultusz jóvoltából nem kell pajzzsal és dárdával küzdeni Bartókért; megnőtt szemléletünkbe végre Stravinsky életműve is belefér: ezt mondja számukra a könyv, amit Fodor András költő írt. Amivel a magyar zeneesztétika nem tudott megbirkózni, hogyan vállalkozhat arra egy költő?” (145). Sikerrel — ismeri el.

Egy Bartók-kutató műhelyéből: ez a kötet második felének összefoglaló címe, egyben egy sorozaté is, amely éppen a Tiszatáj hasábjain látott napvilágot az elmúlt években. Ez lehetne az egész gyűjtemény alcíme is. Hiszen a Mocsáry Emlékkönyvből is azt a történelmi háttérrel vázolja föl a szerző, amelyből a Bartók-modell, vagy inkább ennek egyik összetevője, a Duna menti népek történelmi sorsközösségének vállalása, kinőtt. Nietzsche nemcsak Bartók számára, hanem a többi eszmélődő magyar elme, Ady, Babits, Juhász, Kosztolányi számára is súlyosan befolyásoló élményt adott — akár Gorkijnak is. A nagy orosz hatását is föltételezi Demény Bartók életművében: az *Éjjeli menedékhelyet A csodálatos mandarinnal* hozza „genetikus összefüggésbe” (169).

Demény egyszerre zenetudós és filológus. Nemcsak a hírhedt Szirmai Endre hamisított „Bartók-leveleit” szedi szét, hanem Thomas Mann emlékezésének pontatlanságát sem fél kimutatni. Kassák Bartók-versének szövegindagozásaiban sem rest Ady szókincsének nyomasztó hatását észlelni.

Megtagadnám magam, ha nem emelném ki a kötet szegedi vonatkozásait. Demény szellemesen magyarazza az elsőként Szegeden 1911. május 13-án bemutatott *Négy régi magyar népdal* című férfikarra írt kompozíciónak kényszerű megcsonkítását. A pajzán szójátékokat Bartók vagy nem vette, vagy nem akarta észrevenni. Demény szerint: „A folklórszöveg megmásíthatatlanságának bűvölete azonban ez alkalommal, úgy látszik, lefogta kezét. A hűség tudományos pedantériája kötötte” (206). Én azt hiszem, szent naivságában, csak a zenére ügyelő figyelmében nem is ért tudatáig, hogy a *zab asztag* nyil-

vánosan nem énekelhető! Észre sem vette benne a népnyelv e játszi pajkoságát.

Az *Éjszaka zenéje* című zongoradarabban Bartók az alföldi éjszakák békakoncertjét is megörökítette. Demény Herman Ottónak a Természettudományi Közlönyben 1877-ben megjelent *Természetrész — nemzeti szellem* című cikkéből idézi, hogy a szegedi nép szerint hogyan társalkodik a német, a tót meg a magyar béka. Herman úgy találta, hogy mindegyik hangutánzó mondóka egy-egy békafajt jellemez. Megnevezte adatközlőjét: Torma József doroszlói plébánost, Szeged szülöttjét. Herman 1874/75-ben a Bács megyei Doroszlón, sógoránál írta első nagy munkáját, pókmonográfiáját, ekkor ismerkedett meg a szegedi parókussal.

Nehogy valaki azt higgye, elhallgatom kritikaj észrevételemet. A zenetudományhoz nem értek, így meglehet, olyat is elfogadok, amit a muzikológusok majd vitatnak Demény könyvében. Engem meggyőzött szemléletének említett tágassága, a szellemi élet jelenségeinek történeti egybelátásában fölmutatott kivételes képessége. Egyetlen dologban nem értek egyet a szerzővel: nem „termékeny”, hanem fölöslegesen keltett zavarnak tartom ellenkezését a görög neveknek immár harminc évnél is régebbi (a magyar helyesírási szabályzat 10. kiadásának életbelépése, 1954 óta) meghonosodott írásmódjával szemben. A helyesírás egysége nem öncélú, hanem a közösség érdeke, s ezt megzavarni a korábbi, latinos írásmód erőltetésével, sem a *Görög mitológiában*, sem ebben a kötetben nem helyeselhető. Ráadásul itt még *Stravinskyt* is kétféleképpen találja a tanácstalan olvasó.

Demény János most múlt hetvenéves. Könyve — hazai szokás szerint — elkéste a születésnapot. Remélem azonban, hogy a következő esszégyűjteményére nem kell megvárnunk a hetvenötödiket. (*Magvető.*)

PÉTER LÁSZLÓ

Péter László: A szerette Város

Az elődök közül talán csak Vedres Istvánnál és Reizner Jánosnál, a kortársak közül pedig csak Bálint Sándornál volt (milyen fájó ez a *volt!*) olyan szoros a MŰ (életmű) és a Város közötti kapcsolat, mint méltó utóduknál, Péter Lászlónál. Bálint Sándor volt az, aki nagy kezdőbetűvel kezdte írni a Várost az Urbs mintájára, és Péter László nyomán írjuk — szintén nagy kezdőbetűvel — Víznek a régi Szegedet megsemmisítő 1879-i nagyárvizet. Sokan vagyunk, akiknek a számára e két nagy betű: jelkép. Jelképe annak az áldozatos, energiát nem kímélő, elismerést nem váró városszeretetnek, amely nem szavakban, hanem — Bálint Sándor és Péter László esetében megismételhetetlennek tűnő — *teljesítményekben* nyilvánul meg.

Péter László ezt írta saját munkásságáról: „*Mióta írásom nevem alatt nyomtatásban megjelent, szinte minden betűm Szeged ügyét szolgálta*” (1983). Azóta e sorok írójának a bibliográfiája (1986) számba vette Péter László „betűit”, azaz munkásságának nyomtatásban megjelent részét (— van kéziratos is —), és több, mint 2300 tételt csokrozott össze, élükön olyan, önkényesen kiragadott kötetekkel, mint Kálmány Lajos (1952), Espersit János (1955), Juhász Gyula Összes Műveinek szerkesztés és részben sajtó alá rendezése